

УДК 159.923:128:[159.922.63]

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШУКУ СМISЛУ ЖИТТЯ У ПІЗНІЙ ДОРОСЛОСТІ

Коваленко О.Г., к. психол. н., доцент
кафедри психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті розглядаються психологічні особливості смислу життя як важливого чинника розвитку в пізній дорослості (похилому віці). Представлено аналіз цього феномена різними вченими. Смысл життя розглядається як мета життя, життєве завдання, потреба особистості, вчинок, спрямованість життя. Характеризуючи особливості пошуку смислу життя в пізньому віці, вчені відзначають необхідність аналізу, оцінювання свого життя старіючими людьми в цілому, збереження смислу життя в даний час. Важливим фактором пошуку смислу життя в старості є міжособистісне спілкування.

Ключові слова: *пізня дорослість, смисл життя, мета життя, смисложиттєві орієнтації.*

В статье рассматриваются психологические особенности смысла жизни как важного фактора развития в поздней взрослости (пожилом возрасте). Представлен анализ этого феномена разными учеными. Смысл жизни рассматривается как цель жизни, жизненную задачу, потребность личности, поступок, направленность жизни. Характеризуя особенности поиска смысла жизни в позднем возрасте, ученые отмечают необходимость анализа, оценивания своей жизни стареющими людьми в целом, сохранения смысла жизни в настоящее время. Важным фактором поиска смысла жизни в старости является межличностное общение.

Ключевые слова: *поздняя взрослость, смысл жизни, цель жизни, смысловые ориентации.*

Kovalenko O.G. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF MEANING OF LIFE SEARCHING DURING LATE ADULTHOOD

The article describes the psychological features of the meaning of life as an important factor of late adulthood (senility) development. The analysis of this phenomenon by different scientists have been presented. The meaning of life is considered as the goal of life, life task, the need of individual, action, life orientation. When characterizing features of meaning of life searching during senility scientists have noted the need of analysis and evaluation of their life by aging people to save the meaning of life at current moment. Interpersonal communication is an important factor of meaning of life searching in late adulthood.

Key words: *late adulthood, meaning of life, purpose of life, meaning of life orientation.*

Постановка проблеми дослідження.

Важливим компонентом, що визначає якість життя людини, особливо тоді, коли в ньому відбуваються суттєві зміни, є його смисл. Він зумовлює і спрямовує існування людини, її долю. Одним із таких періодів змін у житті є пізня дорослість, похилий вік. Проблемами пошуку смислу життя займалися такі філософи та науковці, як К.О. Абульханова-Славська, А. Адлер, І.Д. Бех, О.В. Краснова, Д.О. Леонтьєв, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, В.А. Роменець, М.М. Рубінштейн, М.Л. Смульсон, В. Франкл, В.Е. Чудновський, К.Г. Юнг та інші. Однак недостатньо уваги приділялося саме психологічним особливостям пошуку смислу життя в пізній дорослості. Тому **метою нашого дослідження** було проаналізувати наукову літературу з цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пізня дорослість, старість, похилий вік – час, який починається в другій половині життя людини і характеризується змінами в різноманітних сферах її життя.

У такій ситуації особливо загострюється проблема пошуку, оновлення смислу життя. Смысл життя є досить складною морально-світоглядною категорією, яка неоднозначно аналізується різними вченими.

В. Франкл смисл життя розглядає як життєву задачу, яка є специфічною для конкретної людини в окремий момент (за будь-яких умов). Вона з'являється в певний момент перед людиною і вимагає розв'язання. Це, на його думку, вроджена мотиваційна тенденція, властива всім людям, яка є основним двигуном поведінки і розвитку особистості. Людина має вірити в смисл, що мають її вчинки для того, щоб жити і активно діяти. Відсутність смислу є причиною багатьох психічних захворювань. В. Франкл аналізує феномен безумовного смислу життя, яким є безумовна цінність кожної людини, яка залишається з нею за будь-яких умов і базується на цінностях, створених нею в минулому та не залежить від її корисності в теперішньому суспільстві. Так, особа похилого віку, яка не працює, є

безумовною цінністю принаймні завдяки її минулому внеску у функціонування суспільства. Загалом прагнення до пошуку смислу В. Франкл протиставляє прагненню до задоволення З. Фрейда і прагненню до влади А. Адлера [1; 2].

Ставити питання про смисл життя людини не можна, бо воно не може бути вирішеним, вважав З. Фрейд. Доцільніше говорити про смисл і цілі життя людей. Він вважав, що метою кожної людини є щастя, а прагнення до нього має дві сторони: прагнення до задоволення і бажання уникнути незадоволення. Смисл людського життя повинен мати вічну, незмінну опору і тому поза межами релігійної свідомості відповідь на це питання неможлива [3].

Розуміння індивідуального смислу життя, на думку А. Адлера є основою до розуміння всієї особистості. Смисл життя він пов'язує із розумінням та відчуттям цілі життя. Це робить для людини можливим усвідомлення прихованого смислу, що лежить в основі різних, окремих дій, бо вона бачить їх частинами єдиного цілого. І, навпаки, людина краще пізнає смисл цілого, коли досліджує частини, розуміючи те, що вони належать до цілого. Смисл життя А. Адлер вбачав у розв'язанні трьох фундаментальних проблем, пов'язаних із різними аспектами людського існування: проблеми професійного самовизначення, проблеми дружби, проблеми любові і шлюбу. Правильне вирішення цих суперечливих життєвих проблем допомагає людині знайти смисл свого життя. Кожна людина знаходить власне розв'язання цих проблем, а, отже і свій унікальний смисл життя. А. Адлер виділяє і психологічний критерій «істинності» смислу житті – чи поділяється і приймається цей смисл для себе іншими людьми. Тобто, у цьому важливим є оточення [1; 3; 4; 5; 6].

Пошук смислу життя є, з точки зору К.Г. Юнга природною, специфічно людською потребою та задачею, яка стоїть перед кожною людиною. Прагнення до нього є умовою душевного здоров'я. Цей смисл людина отримує в процесі індивідуалізації. Він пов'язаний із колективним несвідомим і божественним началом (архетипами та символами), а тому є не лише індивідуальним, але і надіндивідуальним. Втрата смислу є психологічною проблемою, що зумовлена орієнтацією людиною на нав'язані ззовні соціальні ролі або на придуманий, нав'язаний собі смисл [3; 6].

К. Ясперс проблему смислу життя розглядав як актуальне переживання, специфічно притаманне людині внутрішнє сприйняття психічних взаємозв'язків, що відбувається завдяки певній внутрішній ро-

боті. Людина постійно шукає смислу, але в такому динамічному процесі істини досягає лише часткової, тимчасової; абсолютної істини, на його думку, взагалі неможливо знайти. Смисл життя вбачав у визначенні життєвих орієнтирів, в усвідомленні індивідом свого місця у світі, у сприйнятті любові, досягненні свободи і можливості бути самим собою [3; 7].

Ключовою проблемою у філософії М.М. Рубінштейна є питання смислу життя. Він вважає, що смисл життя є творчістю сутності через добро; зло є руйнівним. У зміст смислу життя він намагається внести моральність з її внутрішньою суперечністю – антагонізмом добра і зла. Смисл, сенс життя не існує сам по собі, поза життям та діяльністю людини, його створює людина, людина не в спогляданні, а в дії. Тобто, здійснюючи добрі (позитивні) вчинки, людина конструює смисл свого життя [8; 9].

У контексті теорії діяльності проблему смислу життя розглядав О.М. Леонтьєв. Він вважав, що особистісний смисл виявляється як відношення мотиву діяльності до цілі, як відображення в індивідуальній свідомості дійсності. Смисл життя є психологічним механізмом регуляції поведінки. Важливим параметром особистості О.М. Леонтьєв вважав «рівень ієрархізованості діяльності, їхніх мотивів». Саме мотив він розглядав як життєву ціль. Висока ієрархизація мотивів виражається в тому, що людина всі власні дії ніби приміряє до головного для неї мотиву, тобто життєвої цілі. Рівень таких мотивів може бути різним – від беззмістовних («пустих») цілей, до істинно людських [10].

У контексті діяльнісного підходу проблему смислу життя розглядає і Б.М. Ємалетдінов. Смисл життя людини, на його думку – це когнітивно-мотиваційний компонент її особистості і свідомості, світогляду, який виявляє заради чого необхідна діяльність людини, що визначається соціальними нормами цього світогляду. Кожен віковий період має локальний смисл життя, а інтегральний смисл життя узагальнює всі смисложиттєві переживання, які відбулися. Пошук смислу життя є функцією самосвідомості, що полягає в інтеграції та координації мотиваційної сфери. Б.М. Ємалетдінов виявив особливості смислу життя людини на різних вікових етапах. Він вважає, що смисл життя людини в похилому віці і старості полягає в ретроспективній оцінці свого життя, його змісту; це може супроводжуватися, з однієї сторони, відчуттям невідповідності життя ідеалові, неможливості апробувати інші стилі життя, з іншої сторони – відчуттям здійснення планів і цілей,

прийняття минулого (відчай або цілісність з точки зору Е. Еріксона). З такої боротьби виникає «мудрість» як якість Его, що відображає спробу знайти цінність і смисл життя перед близькою смертю. Особи цього віку зорієнтовані на пізнання і культуру, продовження професійного життя, накопичення, турботу про онуків, відпочинок і радість від життя в теперішній час, релігію, лікування своїх хвороб (цитуює Б.М. Ємалетдінов Г.С. Сухобську) [11].

З формуванням смислу життя пов'язаний вчинок, який є способом самодетермінації людської поведінки на основі самопізнання і самотворчості, вважає В.А. Роменець, автор концепції вчинку як сутнісного ядра людського існування. Вчинок опосередковує зв'язок між психікою та іншими людьми, тілом, між структурними компонентами психічного. Згідно цієї концепції, феномен смислу життя є післядією вчинку. Здійснення вчинку розглядається як подія в житті людини, її духовне зростання, перетворення, встановлення нових відносин зі світом (вона пізнає себе в цьому процесі), наслідком чого і є створення себе, конструювання особистістю смислу життя. В основі вчинку є дві причини: внутрішня, що міститься в людині, і зовнішня, зумовлена її духовною природою, коли і здійснюється і не здійснюється призначення людини, оскільки діє подвійна детермінація [9; 12].

Проблему смислу життя в контексті його стратегії розглядає К.О. Абульханова-Славська [13]. Смисл життя відображає життєву концепцію людини, усвідомлений і узагальнений принцип її життя, її життєву мету. Це здатність суб'єкта переживати цінність життєвих проявів своєї індивідуальності, особистості. Наявність такого смислу є критерієм розвитку особистості. Проблему смислу життя К.О. Абульханова-Славська аналізує у відношенні до різноманітних життєвих потреб, окремо виділяючи потребу в самореалізації, порівнює зміст цього явища із мотивами особистості, обґрунтовує його зв'язок із домаганнями особистості і тими життєвими задачами, які вона намагається вирішити.

Із цінностями смисл життя пов'язують О.О. Бодальов та В.Е. Чудновський. Другий, зазначаючи, що смисл життя – це ідея, яка містить мету життя людини, і яка була «привласнена» нею і стала для неї найвищою цінністю. Смисл життя це також особливе психічне утворення, яке має власну специфіку виникнення, свої етапи становлення. Ставши порівняно стійким та емансипованим від умов, що його створили, таке психічне утворення може впливати на життя людини, її долю. В.Е. Чудновський

порівнює особливості ставлення до смислу життя осіб різного віку: у період дорослішання зростаючі життєві сили налаштовують на пошук перспективи і життєвого смислу, старість сприяє розвитку песимізму, зосереджує увагу на обмеженості, смертності буття людини [14]. Тобто в молодості людина зорієнтована на майбутнє, а в старості – на усвідомлення обмеженості свого життя.

На відміну від В.Е. Чудновського, О.О. Бодальов розмежовує поняття смислу життя та цілей життя. Смисл життя орієнтує людину на досягнення свого призначення, а ціль передбачає нею більш-менш конкретного результату. Смисл життя означає найчастіше головну цінність, яка утвердилася у внутрішньому світі людини і визначає інтегральний вектор роботи її інтелекту, її домінуючі переживання і глибинні мотиваційні зворотні сторони її вчинків як особистості та її діянь як суб'єкта, ціль або цілі постають в її свідомості та самосвідомості як результат, оформлений в образно-понятійну форму, який в подальшій діяльності, здійснюваній людиною, втілюється в реальному матеріальному або духовному продукті. Така головна цінність може виявлятися як справжня загальнолюдська цінність або як псевдоцінність. Смисл життя по різному виявляє себе в основних сферах буття людини, залежно від того, яка цінність складає її суть (активізує активність людини, мобілізує її або ні) [15].

Аналізуючи проблему смислу життя у феноменологічному аспекті, Д.О. Леонтьєв визначає його як більш чи менш адекватне переживання інтенціональної спрямованості власного життя. Це концентрована описова характеристика найбільш стрижневої і узагальненої динамічної системи, відповідальної за загальну спрямованість життя суб'єкта як цілого. Д.О. Леонтьєв наголошує на необхідності відокремлювати усвідомлене уявлення про смисл життя (його «штучне» собі конструювання) від насиченості реального повсякденного життя суб'єкта якимсь реальним стійким смислом (об'єктивно усталена спрямованість життя), вважаючи останнє головним. Воно феноменологічно проявляється в стійкості, енергії, життєстійкості, а відсутність смислу виражається в депресії, схильності до адикцій, психічних і соматичних захворювань. Д.О. Леонтьєв аналізує чотири варіанти відношення між смислом життя і свідомістю (неусвідомлена задоволеність, неусвідомлена незадоволеність, усвідомлена незадоволеність, усвідомлена задоволеність). Він також обґрунтовує особливості такої смислової структури, пов'язаної

із смислом життя, як смисложиттєві орієнтації [16]. Смисложиттєві орієнтації – динамічний компонент смислової сфери особистості, який інтегрує когнітивну, емоційну та поведінкову складові смисложиттєвих конструктів [5].

Осмислення власного життя також, на думку науковців, стає можливим за досить високого рівня рефлексії, який характеризується як духовна активність, духовний розвиток, духовний акт. Духовний розвиток є процесом самоідентифікації особистості з власним духовним «Я», у ході якого людина підпорядковує свою біологічну та соціальну природу духовним ідеалам, цінностям і смислам, набуває духовного досвіду (Е.О. Помиткін). Духовний акт – це завжди творчість, породження нових смислів, розкриття і ствердження нових граней загальнолюдських цінностей і ідеалів (В.М. Дружинін). Творчість, творче відношення до свого життя є основою для конструктивного розвитку особистості, осмислення власного життя в старості. Розвиткові творчої активності в цьому віці сприяє застосування арт-терапевтичних методів і методик [17; 18].

Цілісне уявлення про власне призначення, вищу мету, про фундаментальні підстави свого життя є його смислом. Із ним часто пов'язані ролі як функціональні якості, що мають рівень життєвих цінностей, вважає П.П. Горностаї. Руйнування життєвих ролей призводить до втрати смислу життя. Засобом психотерапії в такій ситуації, на його думку, є творчість [19].

Темпоральні властивості смислу життя аналізує К.В. Карпінський. Він часову локалізацію смислу життя вважає значимим структурно-функціональним параметром, який регулює динаміку реалізації особистості смисложиттєвих цінностей у часовому масштабі біографії. Ситуації, зумовлені неможливістю реалізації смислу життя К.В. Карпінський описує як смисложиттєву кризу, яка може виявлятися як криза беззмістовності, криза смислоутрати і криза неоптимального смислу [20].

Смисл життя в старості, як зазначає М.Л. Смільсон, є стрижнем, ціннісно-орієнтувальною основою ментальної моделі світу людини (її особистого досвіду, який пройшов інтелектуальну обробку, містить зміст та рівень розуміння людиною себе, інших та довкілля) [21]. Екзистенціальна проблема смислу в старості, на відмінну від попередніх періодів вирішується «тут і тепер». У цьому віці важливим є збереження власної картини світу (утримання структури сенсу життя, що розпадається), її перетин з картиною світу оточуючих осіб. Останнє

є критерієм істини для старіючої людини. Виявити особливості такого перетину вона може, вступаючи в безпосередню взаємодію з оточенням, міжособистісне спілкування. М.Л. Смільсон також виокремлює умови позитивного життєвого смислу в старості. По-перше, гармонія між цілями, цінностями людини та ролями, потребами соціальної структури. По-друге, відчуття наближення до досягнення своїх цілей із швидкістю, що людину задовольняє.

Проблемами, пов'язаними із пошуком людиною смислу життя в пізньому віці займається така нова дисципліна, про яку згадує О.В. Краснова, – нарративна геронтологія. Вона вивчає, як старіюча людина шукає чи надає значення своєму життю через його історію. Головна ідея нарративної геронтології полягає в тому, що розвиток ідентичності вважають процесом, що триває все життя. Людина шукає смисл свого життя, аналізуючи та перевіряючи його, переписуючи своє минуле, вона доповнює нові значимі лінії історії до свого життя [22].

Із переглядом власного життя, шляху, проблема його смислу пов'язана в С.Д. Максименка. Він зазначав, що аналіз людиною свого життєвого шляху сприяє усвідомленню нею наявності закінчення власного життя (саме із цим пов'язують пізню дорослість). Таке усвідомлення є окремою об'єктивно суперечливо-драматичною віхою, вузловим моментом онтогенезу людського існування (драма кінця) [23]. Тобто таким чином вона шукає його смисл.

Проблеми життя та його смислу в контексті цінностей розглядає І.Д. Бех [24]. Невиразністю чи примітивністю внутрішнього смислового центру, який формує всю ціннісну систему особистості характеризується нижчий рівень. У такої старіючої людини важко простежити свідому, внутрішню основу її поведінки; вона легко піддається стороннім впливам; власним життям вона не задоволена, звинувачує в різноманітних проблемах інших осіб. Вищий рівень життя та його смислу виявляється в тому, що людина замислюється над власним самосприйняттям і самовизначенням у світі, спрямовує всі свої інтелектуально-духовні сили на досягнення вищих духовних цінностей. Така старіюча людина прагне до самопізнання, самовизначення, пошуку власного місця в динамічній системі стосунків із зовнішнім світом. Провідною ціннісною орієнтацією осіб похилого віку, за дослідженням Х.О. Порсевої, є прагнення до збереження рівноваги, врівноваженості в основних сферах життєдіяльності, передачі особистісного життєвого досвіду, майстерності нащадкам («гармонійне життя»).

Значимими також є етичні ціннісні орієнтації (чесність, вихованість), ціннісні орієнтації міжособистісного спілкування. Критичними та переважно витісненими є ціннісні орієнтації, які належать до категорії духовних цінностей і забезпечують ефективний перебіг процесу старіння (творчість, краса природи та мистецтва), а також ціннісні орієнтації, що спрямовані на самоствердження та професійну самореалізацію [25].

Особистісний розвиток у цьому віці не припиняється, а полягає в передачі смисло-ціннісних життєвих надбань в індивідуальний досвід наступних поколінь та зумовлюється гармонізацією ціннісної сфери старіючих осіб [25]. Життя на індивідуальному рівні (окремої особистості) І.Д. Бех обґрунтовує як відповідально-діяльнісне ставлення особистості до буття як живого та неживого світу, у наслідок чого вона створює суб'єктивні та об'єктивні цінності. Таке ставлення є сутнісною основою особистості і реалізується за допомогою механізму емоційного переживання. Тобто можна робити висновок про те, що емоції, емоційні переживання є важливими, потрібними в пошуку людиною смислу життя.

Висновки з проведеного дослідження. Смысл життя людини науковцями найчастіше пов'язується із діяльністю, когнітивно-мотиваційними компонентами. Його розглядають як мету (ціль) життя, усвідомлений і узагальнений принцип життя, життєву задачу, потребу особистості, вчинок, спрямованість життя. Смысл життя вважають значимою цінністю людини, наголошують на аналізові життя в пошуку його смислу. Втрата смислу життя призводить до певних психічних проблем, хвороб. Конкретизують зміст даного феномену в смисложиттєвих орієнтаціях. Смысл життя розглядають як важливу детермінанту особистісного розвитку на будь-якому віковому етапі. Психологічним особливостям пошуку смислу життя в пізньому віці увагу приділяли В.Е. Чудновський, Б.М. Ємалетдінов, М.Л. Смульсон, О.В. Краснова. У цьому процесі вони переважно наголошують на необхідності аналізу, оцінки свого життя загалом, збереження смислу життя в поточний момент. Окремою проблемою, яка по-різному вирішується науковцями є проблема чинників, які впливають на формування смислу життя особистості в тому числі з урахуванням особливостей її вікового етапу. Важливим чинником динаміки смислу життя особистості в похилому віці є міжособистісного спілкування. Тому перспективним напрямком дослідження є встановлення зв'язку між цими компонентами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордєєва А.В. Особливості сенсу життя та особистісного потенціалу підлітків, позбавлених батьківського піклування / А.В. Гордєєва, А.П. Єфименко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам.-Под. нац. ун-ту імені І. Огієнка, Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 21. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – С. 69–79.
2. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / В. Франкл. – пер. с англ. и нем. / под ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
3. Коваленко С.В. Теоретический анализ подходов к понятию смысла жизни в психологической литературе / С.В. Коваленко // Вестник Нижневартговского государственного гуманитарного университета. – 2010. – № 1. – С. 39–43.
4. Адлер А. Наука жить / А. Адлер. – К. : Port-Royal, 1997. – 288 с.
5. Гріньова О.М. Проблема смисложиттєвих орієнтацій в українській та зарубіжній психології / О.М. Гріньова // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам.-Под. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 21. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – С. 93–105.
6. Смысл как системообразующий компонент структуры идентичности [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела: <http://www.personalita.ru/199.html>.
7. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Полигиздат, 1991. – 527 с.
8. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології : [навч. посібник] / В.В. Рибалка. – К. : ІПП-ПО АПН України, 2006. – 530 с.
9. Роменець В.А. Історія психології: ХІХ – початок ХХ століття : [навч. посібник] / В.А. Роменець. – К. : Либідь, 2007. – 832 с.
10. Леонтьєв А.Н. Философия психологи : из научного наследия / [А.Н. Леонтьев] ; под ред. А.А. Леонтьева, Д.А. Леонтьева. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1994. – 228 с.
11. Емалетдинов Б.М. Возрастная динамика смысла жизни человека / Б.М. Емалетдинов // Вестник Башкирского университета. – 2007. – Т. 12. – № 3. – С. 215–219.
12. Ткаченко О. Теоретико-методологічна концепція «справа життя» / О. Ткаченко. – Соціальна психологія. – № 4. – 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent>.
13. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 463 с.
14. Чудновский В.Э. Становление личности и проблема смысла жизни: избранные труды / В.Э. Чудновский. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2006. – 768 с.
15. Бодалев А.А. О смысле жизни человека, его акме и других образованиях и их взаимосвязи / А.А. Бодалев // Акмеология. – 2004. – № 1. – С. 12–17.
16. Леонтьєв Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – 2-е, испр. изд. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
17. Помиткін Е.О. Психология духовного розвитку особистості : [монографія] / Е.О. Помиткін. – К. : Наш час, 2007. – 280 с.

18. Наумова В.А. Арт-терапия как эффективный метод целенаправленной фасилитации конструктивного развития личности в пожилом и старческом возрасте / В.А. Наумова, Ж.М. Глозман // Вестник Моск. Ун-та. Сер. 14. Психология. – 2013. – № 1. – С. 97–110.

19. Горноста́й П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности: [монография] / П.П. Горноста́й. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.

20. Карпинский К.В. Темпоральные свойства смысла жизни и смысло-жизненный кризис в развитии личности / К.В. Карпинский // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2011. – № 3. – С. 368–378.

21. Смульсон М.Л. Готовність до саморозвитку як психологічна умова успішності особистості / М.Л. Смульсон // Успішність особистості: потенціал та

обмеження : тези доповідей Міжнар. наук.-практич. конференції (К., 18.03.2010 р.) / М.Л. Смульсон, Л.М. Зінченко. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – С. 228–230.

22. Краснова О.В. Идентичность в позднем возрасте: нарративный подход / О.В. Краснова // Современная социальная психология: теоретические подходы и прикладные исследования. – 2012. – № 4. – С. 46–53.

23. Максименко С.Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід : [монографія] / С.Д. Максименко. – К. : Видавничий дім «Слово», 2013. – 592 с.

24. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку / І.Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.

25. Порсева Х.О. Психічні особливості ціннісних орієнтацій людей поважного віку / Х.О. Порсева // Педагогіка і психологія. – № 3. – 2003. – С. 131–141.

УДК 159.944(075.8)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ІННОВАЦІЙНИХ УМОВАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Комар Т.В., к. психол. н., доцент,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Хмельницький національний університет

У статті на підґрунті теоретичного аналізу проблеми виявляються особливості становлення професійної зрілості майбутнього фахівця на етапі навчання у ВНЗ. Виділяються загальні вимоги щодо концепції становлення професійної зрілості, акцентується увага щодо теоретичну модель розвитку професійної зрілості відповідно до принципів цілісності, системності, цілеспрямованості, відкритості, диференціації й інтеграції.

Ключові слова: особистісна зрілість, становлення професійної зрілості, теоретична модель розвитку професійної зрілості.

В статье на основе теоретического анализа проблемы определяются особенности становления профессиональной зрелости будущего специалиста на этапе обучения в ВУЗе. Выделяются общие требования к концепции становления профессиональной зрелости, акцентируется внимание на теоретической модели развития профессиональной зрелости в соответствии с принципами целостности, системности, целенаправленности, открытости, дифференциации и интеграции.

Ключевые слова: личностная зрелость, становление профессиональной зрелости, теоретическая модель развития профессиональной зрелости.

Komar T.V. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF BECOMING OF PROFESSIONAL MATURITY OF PERSONALITY ARE IN INNOVATIVE TERMS OF HIGHER EDUCATION

In the article on the basis of theoretical analysis of problem the features of becoming of professional maturity of future specialist are determined on the stage of educating in Institution of higher learning. General requirements are distinguished to conception of becoming of professional maturity, attention is accented on the theoretical model of development of professional maturity in accordance with principles of integrity, system, purposefulness, openness, differentiation and integration.

Key words: personality maturity, becoming of professional maturity, theoretical model of development of professional maturity.

Постановка проблеми дослідження. Динамічний поступ сучасної цивілізації вимагає радикальної зміни у сфері освіти, що виступає провідним компонентом культурного й соціального розвитку лю-

дини. Вища школа в кризовий період розвитку суспільства фактично відіграє роль, із одного боку, соціального стабілізатора, а з іншого – чинника інноваційного розвитку.